

ЩОДО ДЕФІНІЦІЇ «ІСТОРИЧНІ ВОДИ» В МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

Ярмакі В. Х.

Стаття присвячена розгляду дефініції історичних вод у міжнародному публічному праві. Зазначено, що одним з найбільш актуальних та важких питань сучасного міжнародного публічного права є проблема встановлення особливих обставин, що використовуються в якості критеріїв кваліфікації заток та інших морських вод в якості історичних. Актуальність проблеми визначення таких критеріїв гостро проявилась на III Конференції ООН з морського права. Подібно до конвенцій, що були вироблені у 1958 році на I Конференції з морського права, нова Конвенція ООН з морського права 1982 року не встановила чітких підстав правомірного віднесення вод до розряду історичних. Проблема ускладнюється ще й тим, що національні закони деяких країн нерідко взагалі виходять з відсутності в міжнародному праві критеріїв законного віднесення вод до історичних. Женевська конвенція про територіальне море та прилеглу зону 1958 року в статті 7 лише мимохіть згадує про так звані історичні затоки при розгляді режиму морських заток і вказує, що загальний режим віднесення морських просторів до категорії заток, передбачений цією статтею, на них не поширюється. Конвенція ООН з морського права 1982 року повторює в статті 11 таку саму норму, знову ж не закріплюючи режимних правил для таких заток або підстав для визнання заток історичними. Очевидно, що визнавши за державами всю повноту суверенітету у внутрішніх водах, до яких належать й затоки (у т.ч. й історичні), ООН віддає право встановлення правового статусу та режимних правил прибережній державі як суверенові.

Слід зазначити, що єдиного і загальновизнаного всіма державами визначення поняття «історичні води» немає ні в науковій доктрині, ні в юридичній практиці, хоча, безперечно, такий інститут в міжнародному морському праві існує та успішно застосовується.

Специфікою історичних вод як простору з особливим правовим режимом є те, що їх міжнародно-правовий статус (віднесення до внутрішніх вод за історичними підставами) констатується за допомогою національних законодавчих актів. Дійсно, шляхом прийняття прибережною державою законів, меморандумів, декретів, заяв, указів, декларацій, інструкцій за морським простором закріплюється статус

історичних вод. Крім того, способи вказівки на історичні затоки або води, способи позначення даного морського району в таких національних актах відрізняються один від одного.

Ключові слова: історичні води, міжнародне право, прибережна держава, міжнародне морське право.

Yarmaki V. Kh. On the definition of "historic waters" in international public law

The article is devoted to the consideration of the definition of historical waters in public international law. It is noted that one of the most pressing and difficult issues of modern international law is the problem of establishing special circumstances that are used as criteria for qualifying bays and other sea waters as historical. The urgency of the problem of defining such criteria was acute at the III UN Conference on the Law of the Sea. Like the conventions developed in 1958 at the First Conference on the Law of the Sea, the new UN Convention on the Law of the Sea of 1982 did not establish clear grounds for the lawful classification of waters as historical. The problem is further complicated by the fact that the national laws of some countries are often based on the lack of criteria in international law for the legal classification of waters as historical. Article 7 of the Geneva Convention for the Territorial Sea and the Adjacent Zone, in Article 7, only inadvertently mentions "so-called" historic "bays" when considering the regime of sea bays and indicates that the general regime for classifying sea areas provided for in this article does not apply to them is spreading.

The 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea reiterates the same rule in Article 11, again without establishing regime rules for such bays or grounds for recognizing bays as historic. It is obvious that recognizing the full sovereignty of states in inland waters, which include bays (including historical), the UN gives the right to establish the legal status and regime rules of the coast state as a sovereign.

It should be noted that there is no single, universally recognized definition of "historic waters" in scientific doctrine or legal practice, although it is clear that such an institution in international maritime law exists and is successfully applied.

The specificity of "historic waters" as a space with a special legal regime is that their international legal

status (attribution to inland waters on historical grounds) is stated by national legislation. Indeed, by adopting laws, memoranda, decrees, statements, decrees, declarations, and instructions by the coastal state, the status of "historic waters" is established in the maritime space. In addition, the ways of indicating the "historic" bay or water, the ways of designating a given sea area in such national acts differ from each other.

Key words: *historical waters, international law, coastal state, international maritime law.*

Одним з найбільш актуальних та важких питань сучасного міжнародного морського права є проблема встановлення особливих обставин, що використовуються в якості критеріїв кваліфікації заток та інших морських вод в якості історичних. Актуальність проблеми визначення таких критеріїв гостро проявилась на III Конференції ООН з морського права. Подібно до конвенцій, що були розроблені у 1958 році на I Конференції з морського права, Конвенція ООН з морського права 1982 року не встановила чітких підстав правомірного віднесення вод до розряду історичних. Проблема ускладнюється ще й тим, що національні закони деяких країн нерідко взагалі виходять з відсутності в міжнародному праві критеріїв законного віднесення вод до історичних. При цьому з моменту закріплення в міжнародних документах можливості існування таких просторів право на життя отримали висловлювані правознавцями-міжнародниками теорії набуття державами права на історичні води, а також рішення судів щодо визнання за певними державами права на прибережні водні простори, що зазвичай не належать до складу внутрішніх морських вод, але розглядаються як такі внаслідок тривалого використання. Складність та багатоаспектність цього питання зумовлює необхідність поглибленого вивчення інституту історичних вод, аналізу та виявлення тенденцій його розвитку.

Женевська конвенція про територіальне море та прилеглу зону 1958 року в статті 7 лише мимохіть згадує про так звані історичні затоки при розгляді режиму морських заток і вказує, що загальний режим віднесення морських просторів до категорії заток, передбачений цією статтею, на них не поширюється. Конвенція ООН з морського права 1982 року повторює в статті 11 таку саму норму, не закріплюючи режимних правил для таких заток або підстав для визнання заток історичними. Очевидно, що визнавши за державами всю повноту суверенітету у внутрішніх водах, до яких належать й затоки (у т.ч. й історичні), ООН

віддає право встановлення правового статусу та режимних правил прибережній державі як суверенові [1].

Так звані історичні води і права держав на них є вкрай важливим аспектом життєдіяльності держав, навколо яких тривають серйозні суперечки як в науковому, так і геополітичному сенсі. Ці простори прибережних вод стають каменем спотикання багатьох інтересів, оскільки узбережжя, що виходить до моря, - це реальне благо, значення якого для прибережної держави оцінюється дуже сильно, а здатність і реальна можливість держави поширити на нього свій суверенітет і мати можливість повної правової регламентації діяльності сьогодні стає запорукою успішного економічного розвитку. Тут об'єктивно функціонують дві системи правового регулювання - міжнародна, що встановлює загальні норми і правила, і національна, яка закликає дотримуватися міжнародних норм і приймати власні, узгоджені з міжнародними норми. Актуальність цієї теми з точки зору сучасних економічних, геостратегічних та геополітичних інтересів прибережних держав зумовлена насамперед тим, що законодавча практика держав щодо кваліфікації прилеглих до їх узбережжя морських районів у якості історичних вод, а також вибіркоче реагування інших держав на таку практику - це міжнародно-правова реальність [2, с. 230].

Дослідження правового статусу історичних вод фундаментально у вітчизняній науці не проводились і представлені переважно зарубіжними розробками Л. Буше, О.М. Вилегжаніна, Г. Жідель, П.В. Саваськова.

Загальновизнано, що доктрина міжнародного публічного права вже давно не ставить під сумнів право держав оголошувати деякі водні простори, оточені сушею однієї держави, але які мають ширину входу більше 24 морських миль, історичними водами. Так, Д. Колумбос зазначає, що «внаслідок історичних або давніх підстав або підстав, заснованих на особливостях затоки, прибережна держава має право на більш широкий пояс берегових вод, якщо вона може довести, що тривалий час здійснювала верховенство над цією затокою і що таке домагання прямо або мовчазно визнане більшістю інших держав» [3, с. 205]. Отже, на думку Д. Колумбоса, для оголошення державою певної затоки історичною необхідно перш за все пред'явити або історичні підстави, або підстави, що впливають з особливостей затоки. Подібна позиція характерна і для інших авторів - фахівців у сфері міжнародного права.

Слід зазначити, що єдиного і загальновизнаного всіма державами визначення поняття «історичні води» немає в міжнародному праві [2, с. 230].

Деякі дослідники висловлюють думку про те, що історичні права вперше були проголошені США в Північноатлантичному арбітражі з рибальства в 1910 році. При цьому однією з найбільш авторитетних дефініцій, що була надана Комісією міжнародного права ООН, є дефініція у справі «Про рибальство» та у справі «Сальвадор проти Гондураса» стосовно Затоки Фонсека, де історичні води були визначені як води, що розглядаються в якості внутрішніх вод, але які не можуть вважатися такими в умовах відсутності історичного права на них у прибережній державі. Вбачається, що головними критеріями для віднесення морських вод до категорії історичних є такі: (1) виняткова влада та контроль над таким морським районом, включаючи можливість вигнання іноземних суден з нього, якщо на це буде потреба; (2) довге користування ними або закінчення тривалого часу, хоча довжина конкретного періоду залежить від обставин; (3) мовчазна згода інших держав, особливо тих, чий інтереси можуть зачіпатися цим статусом [1].

У справі про рибні ресурси («Fisheries case», рішення Міжнародного суду від 1951 року з англо-норвезького спору про рибальство) дається таке визначення: «Історичними водами називають ті внутрішні води, на які є історичні правові основи (історичний титул). Такий титул створюється в результаті тривалого і постійного користування такими водами. При цьому це стає можливим, якщо інші держави не здійснюють цьому перешкод та постійно не заявляють з цього приводу протестів» [4]. Міжнародний Суд ООН у справі про спір між Сальвадором і Гондурасом підтвердив по суті таке ж визначення історичних вод: «...це води, які розглядаються в якості внутрішніх, але які не мали б такого характеру, якби не існування історичного титулу» [5].

Широко цитуються в юридичній літературі також визначення Л.Й. Бушеза і Г. Жіделя. Так, Л.Й. Бушез визначив історичні води як «води, над якими прибережна держава, як виняток із загальних застосованих норм міжнародного права, ефективно, безперервно і протягом тривалого періоду часу здійснює права суверена з мовчазної згоди спільноти держав» [6, с. 181].

Г. Жідель дає таке визначення історичних вод: «...це такі водні простори, юридичний статус яких відрізняється за спільною згодою інших держав від того, який ці простори повинні були б мати відповідно до загальноприйнятих правил» [7, с. 623].

Суди США визначають поняття «історичні води» (зазначимо, що США традиційно не підтримують застосування іншими державами концепції історичних вод), як «затоку, над якою прибережна держава традиційно заявляє і зберігає суверенну владу за мовчазної згоди іноземних держав» [8]. При цьому Верховний суд США у справі США проти Луїзіани 1985 року зазначив, що існують принаймні три чинники, які приймаються до розгляду для визначення історичної затоки: здійснення державою, що претендує на водний простір, суверенітету над ними, безперервність цього суверенітету, мовчазна згода іноземних держав.

Ці чинники вказані в авторитетному, на думку Верховного суду США, дослідженні ООН: «Juridical Regime of historic waters, including historic bays» («Правовий режим історичних вод, включаючи історичні затоки») 1962 року. Також Суд врахував, що існує ще один (четвертий) фактор, згаданий в англо-норвезькій суперечці про рибальство 1951 року [4], а саме «vital interests» («життєво важливі інтереси») прибережної держави, які включають в себе такі елементи: географічну форму затоки, економічні інтереси прибережної держави та особливе значення для оборони.

Російський вчений А.Н. Вилегжанін зазначає, що до історичних вод найчастіше відносять затоки, які в силу свого географічного положення мають особливе значення для безпеки та економіки прибережної держави і щодо яких вона тривалий час здійснює свої владні правомочності. Про це повинно бути відомо, причому інші держави не протидіють такому здійсненню владних повноважень [9, с. 796].

П.В. Саваськов у роботі «Історичні води в міжнародному морському праві» пише: «Прибережні держави до складу своєї території включали в якості історичних вод, як правило, такі морські простори, які при відсутності, зокрема, історичних прав (історичного титулу), тобто прав, заснованих на тривалості їх здійснення, відносилися б до відкритого моря з режимом, встановленим міжнародним правом, основним елементом якого є свобода відкритого моря» [10, с. 30].

Юридичні тлумачні словники розуміють під терміном «історичні води» різні види морських просторів. Наприклад, в «Великому юридичному словнику» зазначається, що історичними водами виступають деякі води (заток, бухт, губ, лиманів, проток і навіть морів), що примикають до узбережжя держав, на які історично поширюється режим внутрішніх вод держави. Підставами вважати води історичними є такі: здійснення (трива-

лий час) влади держави над цими водами, їх географічне положення і конфігурація, економічне і оборонне значення для держави [11, с. 65].

Вчені А.Л. Колодкін, В.М. Гуцуляк та Ю.В. Боброва зазначають: «Що стосується так званих історичних вод, то це моря заливного типу або затоки, оточені берегами однієї держави, які, незважаючи на те, що вони з'єднуються з океаном і ширина входу в них перевищує 24 морські милі, можуть бути внутрішніми морськими водами держави, якщо, по-перше, над цими водами прибережна держава здійснювала суверенітет протягом тривалого часу, по-друге, ці води мають важливе і особливе економічне, оборонне і стратегічне значення для даної країни, по-третє, має місце мовчазне визнання більшості держав» [12, с. 13]. Вони підкреслюють, що у радянській доктрині міжнародного права історичними морями оголошувалися такі: Карське, Східно-Сибірське, Лаптевих, Чукотське, Азовське, а також Ризька і Кольська затоки, Чеська і Печерська губи, протоки Вількіцького та Саннікова. Аналогічне становище зберігається в науковій доктрині і в даний час.

Отже, специфікою історичних вод як простору з особливим правовим режимом є те, що їх міжнародно-правовий статус (віднесення до внутрішніх вод за історичними підставами) констатується за допомогою національних законодавчих актів. Дійсно, шляхом прийняття прибережною державою законів, меморандумів, декретів, заяв, указів, декларацій, інструкцій за морським простором закріплюється статус «історичних вод». Крім того, способи вказівки на історичні затоки або води, способи позначення даного морського району в таких національних актах відрізняються один від одного. Так, в деяких документах ідеться про конкретні географічні координати, що оточують водний простір або вказують на координати точок входу в затоку. Наприклад, на підставі «Seas and Submerged Lands (Historic Bays)» Прокламації 2006 року генерал-губернатора Австралії були проголошені історичними затоки Anxious, Encounter, Lacerpede, Riовoli із зазначенням конкретних координат заток. В інших документах дається лише опис географічних об'єктів, які є входами в затоку (наприклад, в Законі № 186 Домініканської республіки від 13 вересня 1967 року). На історичні води зазвичай поширюється режим внутрішніх вод. Це означає, що такі води знаходяться під суверенітетом прибережної держави. Для заходу в них іноземних суден необхідна в загальному випадку згода територіального суверена, якщо тільки не ідеться про звичайний захід торговельного судна у відкритий морський

торговельний порт. Право мирного проходу іноземних суден в історичних водах, як правило, неприпустиме. Прибережна держава своїми нормативними актами визначає їхній правовий режим, зокрема встановлює порядок заходу іноземних суден у внутрішні морські води [1].

Іноземні судна повинні у внутрішніх морських водах дотримуватися законів та інших правил, встановлених прибережною державою щодо імміграційного, митного, санітарного контролю, безпеки плавання, охорони навколишнього середовища. На іноземні торговельні судна, які перебувають у внутрішніх морських водах прибережної держави, поширюється кримінальна, цивільна й адміністративна юрисдикція прибережної держави [13].

Кримінальна юрисдикція. Оскільки внутрішні морські води - це частина державної території, то злочини, скоєні на борту іноземних торговельних суден, що перебувають у межах цих вод, за загальним правилом підлягають юрисдикції прибережної держави. Однак на практиці найчастіше в силу двосторонніх договорів судовою владою прибережної держави не здійснює кримінальної юрисдикції щодо злочинів такого роду, якщо вони не порушують мир і добрий порядок, якщо втручання не є міжнародним зобов'язанням прибережної держави або якщо про інше не просять дипломатичні або консульські посадові особи держави прапора судна.

Іноземні торговельні судна не повинні надаватися як притулок для осіб, переслідуваних владою прибережної держави за скоєний злочин.

Цивільна юрисдикція. Судовою владою прибережної держави можуть розглядатися цивільні позови щодо іноземного торговельного судна і майна, що перебуває на його борту, під час стоянки судна в порту. Реалізація цивільної юрисдикції стосовно іноземного торговельного судна може охоплювати затримку або арешт такого судна з метою забезпечення позовних вимог або виконання судових чи арбітражних рішень. Рішення про затримку або арешт має виноситися компетентним судовим органом прибережної держави. У середині 90-х років ХХ ст. кілька українських торговельних суден, які належали Чорноморському морському пароплавству, були заарештовані в іноземних портах з метою забезпечення позовних вимог іноземних кредиторів до пароплавства.

Адміністративна юрисдикція. Здебільшого норми адміністративного права встановлюють режим перебування іноземних суден у внутрішніх морських водах прибережної держави.

Згідно з цими нормами іноземні судна (як державні, так і приватні) зобов'язані підкорятися адміністративній юрисдикції прибережної держави в повному обсязі. Зокрема, це стосується виконання митних і санітарних правил, а також заходів контролю безпеки суден, охорони людського життя, допуску іноземців. Слід зазначити, що іноземні військові кораблі звільняються від митного огляду [13].

Отже, підводячи підсумок, можна зробити висновок, що в міжнародному публічному праві не існує єдиного і визнаного всіма державами визначення терміна «історичні води». У науковій доктрині історичні води розглядаються переважно як води, над якими прибережна держава як виняток із загальних норм міжнародного права ефективно, безперервно і протягом тривалого періоду часу здійснює права суверена з мовчазної згоди спільноти держав.

Література

1. Аверочкіна Т.В. Міжнародне морське право. Одеса, 2011. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3348> (дата звернення: 1.10.2021).
2. Краснікова О.В. Узгодження норм внутрішньонаціонального та міжнародного морського права (на прикладі аналізу правового статусу історичних вод, та історичних заток). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С.229-232. URL: http://lsey.org.ua/6_2015/66.pdf (дата звернення: 29.09.2021).
3. Коломбос Д. *Международное морское право* : учебник. Москва, 1975. 782 с.
4. Fisheries Case (United Kingdom v. Norway). URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/5/11029.pdf> (дата звернення: 30.09.2021).
5. Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening). URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/75> (дата звернення: 29.09.2021).
6. Bouchez L.J. *The Regime of Bays in International Law*. Leyden, 1964. 330 p.
7. Gidel G. *Le droit international public de la mer*. Vol. III. Paris, 1934. 795 p.
8. Справа «United States v. Louisiana», 470 U.S. 93 (1985). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/470/93/> (дата звернення 2.10.2021).
9. Вылегжанин А.Н. *Международное право* : учебник. Москва, 2012. 904 с.
10. Саваськов П.В. Исторические воды в международном морском праве. *Морское право и международное торговое мореплавание : сборник научных трудов*. Москва, 1987. С. 29-34.
11. Сухарев А.Я. *Большой юридический словарь*. Москва, 2010. 858 с.
12. Колодкин А.Л. *Мировой океан. Международно-правовой режим. Основные проблемы*. Москва, 2007. 37 с.
13. Тимченко Л.Д. *Міжнародне право*. Київ, 2007. URL: <https://subj.ukr-lit.com/mizhнародне-pravo-timchenko-l-d-13-4-vnutrishni-morski-vodi/> (дата звернення: 29.09.2021).

Ярмакі В. Х.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та
міжнародного права факультету № 1 навчально-
наукового інституту права та кібербезпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*